

Pavel Hlavinka

DASEINSANALÝZA

SETKÁNÍ FILOZOFIE

S PSYCHOTERAPIÍ

 GRADA

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude **trestně stíháno**.

Používání elektronické verze knihy je umožněno jen osobě, která ji legálně nabyla a jen pro její osobní a vnitřní potřeby v rozsahu stanoveném autorským zákonem. Elektronická kniha je datový soubor, který lze užívat pouze v takové formě, v jaké jej lze stáhnout s portálu. Jakékoliv neoprávněné užití elektronické knihy nebo její části, spočívající např. v kopírování, úpravách, prodeji, pronajímání, půjčování, sdělování veřejnosti nebo jakémkoliv druhu obchodování nebo neobchodního šíření je zakázáno! Zejména je zakázána jakákoliv konverze datového souboru nebo extrakce části nebo celého textu, umísťování textu na servery, ze kterých je možno tento soubor dále stahovat, přitom není rozhodující, kdo takovéto sdílení umožnil. Je zakázáno sdělování údajů o uživatelském účtu jiným osobám, zasahování do technických prostředků, které chrání elektronickou knihu, případně omezují rozsah jejího užití. Uživatel také není oprávněn jakkoliv testovat, zkoušet či obcházet technické zabezpečení elektronické knihy.

Copyright © Grada Publishing, a.s.

doc. PhDr. Pavel Hlavinka, Ph.D.

DASEINSANALÝZA
Setkání filozofie s psychoterapií

Vydala Grada Publishing, a.s.
U Průhonu 22, 170 00 Praha 7
tel.: +420 220 386 401, fax: +420 220 386 400
www.grada.cz
jako svou 3104. publikaci

Odpovědná redaktorka Jana Jandovská K.
Sazba a zlom Milan Vokál
Počet stran 136
Vydání 1., 2008

Vytiskly Tiskárny Havlíčkův Brod, a. s.
Husova ulice 1881, Havlíčkův Brod

© Grada Publishing, a.s., 2008
Cover Photo © profimedia.cz

ISBN 978-80-247-2132-3 (tištěná verze)
ISBN 978-80-247-6046-9 (elektronická verze ve formátu PDF)
© Grada Publishing, a.s. 2011

OBSAH

ÚVOD	7
----------------	---

I.

FILOZOFICKÉ ZÁKLADY DASEINSANALÝZY ANEB Z ČEHO A JAK SE RODILA FENOMENOLOGICKÁ A EXISTENCIÁLNÍ ANALÝZA

1. KRITIKA PSYCHOLOGISMU U BRENTANA A HUSSERLA	11
2. HEIDEGGEROVO MYŠLENÍ BYTÍ A SVOBODY	21
2.1 Existenciálně-pragmatická prostorovost pobytu	24
2.2 Existenciální dichotomie vlastního a nevlastního bytí	26
2.3 Časovost pobytu	30
2.4 Pobyt, bytí a věda	31
2.5 Pojetí svobody v díle <i>Bytí a čas</i>	34
2.6 Pojetí svobody po obratu (Kehre) v myšlení M. Heideggera	40
2.7 Bytí jako událost	46
2.8 Událost a časovost	47
2.9 Událost a naladěnost	51
3. FRANCOUZSKÁ FENOMENOLOGIE A EXISTENCIÁLNÍ ANALÝZA	59

II.

DASEINSANALÝZA

1. PSYCHIATRICKÁ DASEINSANALÝZA L. BINSWANGERA	73
2. DASEINSANALÝZA MEDARDA BOSSE	77
2.1 Otevřenost a skrytost lidského bytí	78
2.2 Fenomenologie bdění, snění a daseinsanalytický výklad snů	81

2.3	Motivace a smrtelnost	86
2.4	K Bossovu „Nárysu medicíny...“ a psychosomatiky	92
3.	DASEINSANALYTICKÁ PSYCHOPATOLOGIE	97
3.1	Schizofrenní existence	98
3.2	Depresivní existence	103
3.3	Narcistické a hysterické bytí	105
4.	DASEINSANALYTICKÁ PSYCHOTERAPIE	109
4.1	Účinnost a cíl daseinsanalytické psychoterapie	113
4.2	Skupinová psychoterapie	114
4.2.1	Postavení a úloha psychoterapeuta ve skupině	115
4.2.2	Psychoterapeutický způsob bytí ve skupině	116
5.	VLIV DASEINSANALÝZY NA SPIRITUÁLNÍ VÝVOJ	119
	ZÁVĚR	127
	LITERATURA	129

ÚVOD

René Descartes ve svých *Meditacích o první filosofii* ukázal, že naše vnitřní bytí a vědomí je nám dáno bezprostředněji a jistěji než bytí přírody. Propast mezi duší a světem však Descartes nedokázal zacelit jinak, než prostřednictvím tzv. psychofyzického dualismu. Primární držení a ocenění „psychického“ v nezávislosti na fyzickém okolí – tj. z hlediska Husserlovy fenomenologie vytrvání v transcendentálním postoji se v průběhu vývoje novověké filozofie ukazovalo jako stále více neudržitelné. Věcně rozuměná duše počala být popisována stejně objektivně-exaktním způsobem jako příroda a cesta ke vzniku empirické psychologie se zcela otevřela. Husserlovo směřování k tzv. čisté psychologii, i když bylo podpíráno transcendentální subjektivitou, dalo podnět k rozvoji širokého fenomenologického proudu, jenž se snažil nalézat oprávněnost svých tvrzení v návratu k původnímu setkávání člověka a věcí v předvědeckém rámci přirozeného světa.

Heideggerův existenciální rozvrh autentického pobytu byl jasným vyústěním fenomenologického snažení destruovat zaběhlé stereotypy a struktury našeho myšlení. Existenciální charakter filozofií a psychologií jeho následovníků by nebyl rovněž uskutečnitelný bez vědomého postoje v ontologické diferenci, když teprve ona, ze své strany, dává pobídku k tomu, aby byly věci lidské, co se jejich vědeckého traktování týká, uchopovány jim přiměřenějším způsobem. Ontologická difference, tedy rozdíl mezi jsouncem a jeho bytím, je totiž zřídlem, z něhož může pro člověka cokoliv povstávat ve své zjevnosti. Vztah člověka k bytí, k tomu, co dává možnost vůbec něco vidět a cítit, je vpravdě předpokladem života na Zemi, který by nebyl jen stále silnějším vystavováním se dráždění, aby ještě vůbec něco cítil... „protože všechno je už stejně jedno“.

Bossova daseinsanalýza, která je aplikací Heideggerovy verze fenomenologie, tzn. fundamentální ontologie na psychoterapii, je právě jedním z nejvýraznějších pokusů, v návaznosti na výše řečené, „odpsychologizovat a odpsychiatrizarovat“ naše myšlení. Samu sebe má daseinsanalýza tendenci definovat kritickým prosvětlováním psychoanalytické teorie. Její budoucí

příslib a rozpracování můžeme spatřovat v neklamných antimodelových a asubjektních aspiracích.

Jak jsme tedy již naznačili, předkládaná práce bude v jistém dějinném a zároveň problémovém rámci sledovat nejprve historické okolnosti vzniku fenomenologické metody. Její různé užití ve filozofickém diskurzu budeme charakterizovat nejen na její rodné, německé půdě, ale seznámíme se například i se Sartrovou existenciální psychoanalýzou či v kritických náhledech posoudíme akcentaci lidské tělesnosti v pojetí M. Merleau-Pontyho. Stranou rovněž nezůstane fenomenologií podmíněná kritika psychologismu, která provází logoterapii V. E. Frankla. Ukáže se nám, že uvedené typy existencialisticky orientovaných psychologií nelze jednoduše směšovat s daseinsanalýzou. Ta bude stručně pojednána z hlediska historické i metodologické konfrontace především s Freudovou psychoanalýzou. Užitím Heideggerových existenciálů v medicíně a psychopatologii nás potom připraví pro vstup k daseinsanalytické psychoterapii, individuální i skupinové. Poslední kapitola povede k zamyšlení nad souvislostmi analýzy pobytu s duchovním vývojem člověka a s některými náboženskými proudy.

I.

FILOZOFICKÉ ZÁKLADY DASEINSANALÝZY ANEB Z ČEHO A JAK SE RODILA FENOMENOLOGICKÁ A EXISTENCIÁLNÍ ANALÝZA

1. KRITIKA PSYCHOLOGISMU U BRENTANA A HUSSERLA

Stále silnějším prosazováním empirické, materialistické a pozitivistické filozofie, rychlý rozvoj anatomie a fyziologie neurohumorálního systému vede v průběhu 19. století k postupnému oddělování psychologie od filozofie. Jedním z následků, které mělo pojmání psychologie jako odborné vědy s empiricko-experimentálními ambicemi, bylo vzdání se jejího ústředního pojmu: duše. Za tímto vývojem stojí především J. von Müller, který vytváří klasické pojetí fyziologické psychologie v díle *Lehrbuch der Physiologie* (1883), v němž vlastně fyziologii a psychologii ztotožňoval. Dále to byli kromě jiných H. H. Weber, G. Th. Fechner a W. Wundt, zakladatel **Institutu pro experimentální psychologii** v Lipsku, autor rozsáhlého díla *Grundzüge der physiologischen Psychologie*.

Čím více se chtěla psychologie podobat v metodice přírodním vědám, tím více upadala do tzv. **psychologismu**. Tento je charakteristický směřováním pravidel nutných k normování poznávacích aktivit a pravidel, která sama obsahují myšlenku tohoto normování. Odtud potom psychologismus vyvozuje, že „descartovsky“ řečeno **pravidla pro řízení rozumu** mají mít svůj základ v psychologii poznání. A protože psychologismus vidí jako pravou realitu pouze počítky, má potom tendenci identifikovat subjekt poznání s psychologickým subjektem. Například logika je v psychologismu chápána jako normativní doprovod fyziologických procesů, které jsou fundamentem kognitivních aktů. Pak je ovšem třeba říci, že také celek vědeckého bádání, je přímo závislý na mechanismu psychického uspořádávání, pokud možno kauzálně, **more geometrico**, a proto žádné poslední pravdy nejsou. Existují pouze stále a stále se opravující hypotézy, jejichž jediným měřítkem platnosti je jejich praktická účinnost.

Vedle této empiristické psychologie, která postupovala bez jakéhokoliv rozlišení mezi psychickým procesem a jeho předmětem, existovala koncem 19. století ještě jedna významná větev psychologického bádání, intencionální psychologie **Franze Brentana**. Tento původně katolický kněz a profesor filozofie ve Vídni, v díle *Psychologie vom empirischen Standpunkt*

(1874) nikterak nepopírá nutnost empirického přístupu v psychologii, ale silně ovlivněn aristotelsko-tomistickou tradicí modifikuje přístup k „empirickému“ směrem k bezprostřední introspektivní zkušenosti psychického proudu zážitků.

Brentano nereaguje pouze na myšlení psychofyzického paralelismu, nýbrž pokouší se i vyrovnat s novověkou filozofickou tradicí.¹ Táže se podobně jako **Kant**, zda-li je možné vědecké poznání bez toho, že by se obecné a nutné poznatky o světě považovaly za pouhé promítnutí zvyků naší mysli do skutečnosti, jak o tom uvažuje skeptik **D. Hume**. Kantův návrh apriorních předpokladů poznávání vázaných na smyslový substrát zaručující adekvátní poznání současně ale znamená doznání nedosažitelnosti původního předmětu zkušenosti, oné inteligibilní věci o sobě.² Brentano vidí proto i Kanta jako agnostika a pokouší se na skutečnost vyvrát poněkud odlišným způsobem. Psychologii vidí v budoucnosti jako základní filozofickou disciplínu, která bude mít své přísné vědecké zákonitosti. Taková psychologie se ovšem neobejde bez k ní se bezprostředně vážících jevů, fenoménů. Psychické fenomény jsou vlastním oborem, které tato psychologie zpracovává.

Odlišují se od fyzických (smyslový substrát a jeho kopie v paměti či představách) zaručenou existencí (samotná percepce je jistá, charakter percipovaného předmětu nikoliv), neboť vědomí či descartovsky **cogitatio** je přímo vázáno na určité **cogitatum**. Brentano pak hovoří ovlivněn aristotelsko-scholastickou tradicí o mentální či intencionální inexistenci psychického fenoménu. Elementárním znakem intencionálního předmětu je tedy jeho v aktuální danosti evidentní bytí. V mnohém Brentano veden Aristotelovými analýzami duše³ strukturuje dále intencionální charakter našeho vě-

¹ Patočka, J.: Úvod do Husserlovy fenomenologie. Praha, 1968, s. 37: „Brentanovo odlišení fyzických a psychických fenoménů, na němž stojí jeho psychologie, není v podstatě ničím jiným než repri-sou Descartova dualismu a jeho Meditací, rozšířenou o lockovský motiv reflexe.“

² Srv. Kant, I.: Kritika čistého rozumu. Bratislava, 1979, s. 214: „Keby sme chceli kategórie aplikovať na predmety, ktoré nepokladáme za javy, nesmeli by sme vychádzať zo smyslového nazerania a potom by bol predmet noumenonom v pozitívnom zmysle. Pretože však takéto, totiž intelektuálne nazeranie, je celkom mimo našej poznávacej schopnosti, ani používanie kategórií nemože siahať za hranice predmetov skúsenosti. Prirodzene, zmyslovým danostiam zodpovedajú síce danosti umové a môžu existovať danosti, na ktoré sa naša zmyslová nazeracia schopnosť vôbec nevzťahuje, ale naše umové pojmy ako číre myšlienkové formy nášho zmyslového nazerania ani trochu nesiahajú za ne. Teda to, čo nazývame noumenon, treba chápať iba v negatívnom zmysle.“

³ Srv. k tomu: Aristotelés: O duši. kniha III., kap. 8, s. 267–270. In: Aristotelés: Člověk a příroda. Praha, 1984. Aristoteles mj. hierarchicky a funkcionálně člení duši vyživující, citící a myslící. Brentano od-tud bere ideu rozličných, ale vzájemně se podmiňujících a na sobě stojících intencionálních vztahů.

domí na **představování**, které je odlišné od anglického empirismu, jenž vidí v představách pouze práci paměti či obrazotvornosti. Brentano uvažuje představu také například jako aktuální prezentaci nějaké danosti odhlížející přitom od kladení její existence. Dále dělí na **souzení**, jež klade nebo popírá, že něco existuje. A konečně na **hodnocení** v rozsahu láska–nenávisť (srv. k tomu např. *Brentano, F.*: O původu mravního poznání. Praha, 1993, s. 26, 27). Aristotelovo oživující, formující pojetí duše Brentano takovým způsobem transformuje na psychologickou rovinu, ve které se vzájemnou interakcí těchto intencionálních elementů tvoří lidské vědomí.

Naši pozornosti by také neměla ujít Brentanova originální aplikace pojmu **správnosti**. Tento pojem je irelevantní u pouhé představy, běžně užíván při souzení, ale u Brentana se nám objevuje i v aktivitách hodnotících, jež probíhají, řekli bychom, na emocionální úrovni. Otázka dobrého a špatného je uvažována v přirozeném upřednostňování toho, co cítíme jako lepší – „srdce nezná důvody“. Brentano současně se svou intencionální psychologií deroucí se navzdory Kantově kriticismu k danostem samým podává i možný nárys žité, neformální etiky.

Na těchto základních předpokladech staví Brentano čistě empirickou, vědeckou psychologii. Pojem psychického fenoménu ovšem asi nebyl ani zdaleka zaveden pro potřeby ryze filozofické teorie poznání (vyjma teorie evidence pojaté jako imanentní sebeuchopení) zaručující spolehlivý vztah mezi subjektem a objektem, ale spíše pro demonstraci samostatnosti duševního života.

Brentanův empirismus je vzhledem k výše naznačenému vzdálen empirismu senzualistických psychofyziků a dává určité předpoklady, aby se u svých následovníků stal významným východiskem i pro cestu k věcem samým.

Edmund Husserl, vlastní zakladatel fenomenologie, se přirozeně s Brentanovými vývody týkajícími se oněch cogitat, intencionálních předmětů, nemohl spokojit, neboť byly povýtce zkoumány jako reálné jednotliviny aristotelské metafyziky. Brentano se rovněž nevymanil z Descartova dualismu duševní a tělesné substance a z ní plynoucího pojetí jevu předmětu: duševní život, jak jej popisuje, je skládankou jednotlivých intencionálních aktů zachycujících nikoliv předměty identické významově, ale pouze specificky, dané zkušeností duševního pole, což ale zpětně může paradoxně přivádět k psychologismu.

V 2. svazku *Logických zkoumání* Husserl ponechává zavedený systém ideálních entit, avšak těžiště jeho zájmu se přesouvá k tomu, jak se intencionální aktivity našeho vědomí nesené subjektivně-časovým proudem